

philosophiren?” Friedrich Schlegel: WISSENSCHAFTEN DER EUROPÄISCHEN LITERATUR. Id. kiad. 68. o. – Hogy magam se vonjam a fejemre az idézetekkel súlyosbított hagyománygyártás vádját: Schlegel máshol igennel válaszol e nyitott kérdésre. L. pl.: „*Der Philolog soll (als solcher) philosophiren. [...] Der Historiker soll*

philosophiren.” Uo. 42. o. – Ugyanakkor – *hommage à Gadamer* – én is elhelyeztem legalább egy félrevezető hivatkozást e tiszteletlenkedő dolgozatban, jelezve: vannak olyan filológiai hibák is, amelyeknek semmilyen jelentőségük sincs. Úgy tűnik, a dicsőséghez nem elég összekeverni a cédulákat.

Határ Győző

A METAFIZIKA MEGÚJHODÁSA

Huoranszki Ferenc A METAFIZIKA ESÉLYEI című cikkéhez –
méla hozzászólás

„Living philosophy means not only studying what others have believed and taught, but also asking where WE go from here.”

(Ray Billington: METAPHYSICS WITHOUT THEOLOGY: THE GROUND OF BEING. – In: EASTERN PHILOSOPHY. Routledge, 1997)

Kedves Barátom – örömmel olvastam A METAFIZIKA ESÉLYEI című írásodat. Ritka fehér holló az ilyen, még a legrangosabb irodalmi folyóiratokban is, hogy egy írás nemcsak marginálisan, nemcsak áttételesen bölcseleti érdekű legyen, s ne csak amolyan, a divatfilozófémáknak hódoló zsargontengerjárás, hanem a filozófia tematikájának valamelyik igazándi fejezetét taglalja. Amellyel elképzeléseidet megtámogatod: ismerettárad bőséges, *up-to-date*, érvelésed meggyőző; tiszta sor, ez nem az „elsőfüves bárány” hangja, hanem olyan jól bebútorozott koponyáé, aki kierielt meggyőződésekkel hozakodik elő.

Épp ezért magam sem tudom, helyénvaló-e, hogy hozzátegyem a magamét, távolról sem abból a célból, hogy „leromboljam” tételeidet, melyek igazáról olvasóidat meseteri módon már amúgy is meggyőzted. Mindössze arra vállalkozom, hogy a magam leállíthatatlan belső kommentárjait hozzáfűzzem, úgy, ahogy azok olvasás közben előtököltek és diktafonomból most, a visszajátszásról komputerre/nyomtatóba ugranak.

Gondolataim tolongásából hadd emeljek ki csupán négyet-ötöt. Hiszen ha magad magadon nem is, másokon tapasztalhattad/megsejthetted, hogy a gondolkozó az elmélődésben eltöltött élet legeslegvégén – már aki nem alakoskodik önmaga előtt – vonakodva-restelkedve ismer rá egy nemszeretemforma végkonklúzióra. Nem arra, hogy építkezése „hiába volt” – ó, nem. Hanem hogy meggyőződései alatt mindvégig zsigeri reakciók húzódtak meg, és hogy ötven-hatvan éven át egyebet sem csinált, egyébbel sem foglalkozott, mint azzal, hogy e meggyőződések elálcazza, evidenciától

sugárzó formulákba öltöztesse, körülsáncolja logikával, matematikával, képletekkel, továbbá tízezer éves mesterségünk ígézeterejű, ráolvasásszerű kulcsszavaival, míg végezetül a soktornyú, sarokbástyás-pártázatos felhőkakukkvár alól sehol nem kandikál ki, hogy a falak zsigeri reakciókat rejtenek. Nem kell ahhoz rendszeralkotónak lenni s annak szégyenszemre elhírhedni – hogy egybeálljon elmélődésünk korpusza.

Másik jeles furcsasága a szerszámnak, amellyel gondolkozunk adatott – márpedig e szerszám beható ismerete nélkül, az érző szerv fiziológiás beugratóinak gyakorta bedőlünk –, mondom, egy másik furcsasága az elmének az, amit jómagam a *neuronkorrozio* címszava alatt tartok számon; munkáimban több helyütt megleled. A ráúnás jelensége ez.* Persze nem egyszerű ráúnásról van szó egy emberéleten belül; hanem ötven, száz, olykor több száz nemzedék szellemi „rekonfigurálásáról”/átkristályosodásáról, amikor az uralkodó eszmét, tanítást, vallást, ideológiát utoléri a neuronkorrozio végzete. Az érző szerven mintegy korrodálódnak az eszme ingerjártékai, a szinaptikus belefáradás tömeghatása ott hagyja nyomát a génekben, és ez a gigantikus „ráúnás” annyival több az egyes ember „gyomortelítettségénél”, amennyivel a Himalája nagyobb a vakondtúrásnál. Ami tegnap még közmegegyezés szerint apodiktikusan igaz volt, az holnap már adott esetben *hamis/hazug/ostoba és bődületes* – nem mintha igazságának mérve és tartalma, kongruenciája a valósággal megszűnt vagy változott volna, hanem mert génjeinkiglen korrodálódott az idegrendszeren.

Nem kellett volna gondosan felépített „levezetésekkel”, érvek halmozásával nekimenni a metafizikának, és ma sem kell, hogy bárki átrágya magát a Bécsi-kör beszürkült traktátusain (melyeknek írói amilyen ragyogó, logiko-matematika kombinatív elmék, olyan gyenge stilsztának bizonyultak nemegyszer): a metafizika metafizikus valláshiedelmeivel egyetemben alaposan kikopott/letakarodott idegrendszerünkről amaz érvek nélkül, sőt az érvek ellenére is. Letakarodása nyilvánvaló, ha a kor uralkodó „kéreg fölötti reflexintegrálját” összehasonlítjuk akár a kora középkor zsidókereszténysége, akár az örök fundamentalista iszlám metafizikai telítettségével – drákói teokráciájával.

Annál inkább fennakadtam azon, ahogyan a metafizika kifejezést használod. Mert mintha összevétenéd hol az egyszerű absztrakcióval, hol meg azzal, amit *ens rationis*nak – elmekonstrukciónak nevezünk. A metafizika *per se* ugyanis kontaminált terminus, és kontaminációjától jószerével elválaszthatatlan, legalábbis európai fülnek-szemnek. Ha nem is annak indult, de azzá lett, a metafizika a közel-keleti vallástriász európai zsidókereszténységének lefoglalt kifejezése; lényegét (amit rajta értenünk kénytelenítették) Plótinostól örökölte, s ez: egyfajta ontológiai dualizmus, a lét kettéosztása. Az egyik a mi dimenzióink, ahogyan mi megtapasztaljuk, a másik a „lét fölötti lét” – az istenségé, mely „istenség” nem istenelmélet/teremtéselmélet többé, mint a kozmogónia legkevésbé esélyes elméleteinek egyike. Ez az istenség úgy száll alá ejtőernyőn a vallásközpontok pártkiadványaiban, akár W. R. Inge-nél, akár E. Gilsonnál, akár J. Guittonnál (szédületes erudíciójuk tömkelegébe beágyazva, valahol a 20., 30., 50. oldalon), hogy ami addig ott sem volt, nyomokban sem, és/de se helye, se hiánya nem

* Szentségtörés, de még az „isteni” Mozartra is rá lehet unni, ha túlexponálják s agyontömik a fülünket vele, míglen mögötte eltűnnek majdnem egyenrangú nemzedéktársai (pl. J. Chr. Bach, akinek – szimfóniáiban – csak epigonja volt); sőt, mint tudod, a zseniális orosz Ötök Társasága nem állhatta bálványomat, Bach János Sebestyént: ha hallották, vihogva versenyt fitymálta Muszorgszkij és Rimszkij-Korszakov: „örli már, örli a lisztjét! És mindig ugyanazt!” – mondogatták róla.

volt felfedezhető, egyszeriben ott van, nagyon is ott van, s úgy van ott, mint *adottság*. Persze nem akkora adottság, mint az iszlám istenfogalma, amelyhez/akihez képest a zsidókeresztény teológia istene cirpelő tücsök csupán; és aki Allah Őnagyszentfelsége *adottságát* kétségbe vonná, és már mindjárt nem eleve meglétéből indulna ki – arra a Koránban ott van a likvidálását elrendelő *fatwa*.

De jöllehet gonoszban/jóban Allah tetszésjoga beláthatatlan (és a hanbalita vallásfegyőrök szerint illetni, interpretálni tilos), azt se felejtjük el, hogy az iszlámban a lét kettős „dimenziója” nem létezik;* és talán arra sem kell emlékeztetsek, hogy voltaképpen a lét és a „lét fölötti lét”, ahogyan mi a metafizika mozgásterét ismerjük és elkönyveltük – mi csak hisszük (tévesen) és szeretnénk elhítni magunkkal és mindenivel, hogy ez a felfogás, a mi „metafizikánk”: világvényes vezéreszme. Valójában a történelem és a szárazföldek négyötödén ismeretlen, s arra az egyötödre korlátozódik, ahol ebbeli európai parókiálmunkkal megrekedtünk.

Mármost ami a te „összes lehetséges világaidat” illeti, látom, jól ismered azokat a legújabb kori gondolkozókat, akik előrángatták Leibniz lovag úr ötleményét; elbíbélődtek vele, és egyetemeiken a gondolat valósággal másodvirágba borulását éli; ám félő, hogy a te elgondolásokodnak két bibéje van. (Lám, ebben is követem urbánus példád: ilyen kíméletes-óvatos vagyok, és úgy, amint azt másodvirágzashoz illik, bibének mondom; valaha a kora középkor jámbor protoagnosztikusai „nehézség” gyanánt emlegették a feltátongó, áthidalhatatlan szakadékokat.) Az egyik az, hogy ennek a Leibniz (és Malebranche) megalkotta fogalomnak a világok végtelen faktoriális sorozhatóságáról semmi köze a metafizikához, ahogyan azt eddig ismertük, és ahogyan fogalmát szent vallásunk, hála Plótinoszhoz, a teremtő arisztokratáknak kijáró „lét fölötti szuperlét” kategóriájával kontaminálta.**

A másik az, hogy annak, aki – mint magam is – Parmenidész és a preszókratikusok bővívületében él, a létnek, mint egyedülvaló és teljes értékű ontológiai mozgástérnek az elfogadása a Törvény és a Proféták. Se fél vagy negyedlét, se dupla vagy négyszeres lét: se törtrésze, se hatványai, se negatív, se pozitív előjele, se fokozatai, és/de se fiókózatai egymás mellett, mint külön létezők: a lét csupán teljességében gondolható.

És ezzel egész sereg lyukszó, vakjárat, alánc cementezett/beépített anyanyelvi idiotizmus kihullását, kisöprését is megéltük.

Nemcsak a nemlét ilyen lyukszó, amelynek való létre, objektív realitásra aranyfedete nincs; az ún. „összes lehetséges világok” pszeudológiája is ilyen. A szemfényvesztés fogalmazási bravúrja. Szokványos visszaélés a nyelvvel. Ha tetszik, wittgensteini nyelvi játék, legjobb esetben elmekonstrukció. Ez alternatív világok a közömböstől a „lehető legjobb- és legrosszabbakig” ott léteznek csupán, ahol a kamelopárd meg a hipokampelefantokamelosz, angyalok/hipogriffek, szfinxek/kentaurok: az elme éber álmán, festők ecsetjén, szobrászok vésőjén, amerikai egyetemi kiadványok bölcséleti értekezéseiben; valamennyi *ens rationis* csupán. Drákói szigorral és jogerősen, fokoza-

* Hogy a Távols-Kelet istenelméletet-lélekelméletet elvető valláshiedelméről – amilyenek a dzsainizmus, a buddhizmus és az ősidők óta agnosztikus kínai földség minden, eredeti vagy importált valláskultusza – ne is beszéljünk.

** Jöllehet Leibniznél sincs szó e lehetséges világok „végtelenbe vesző” sorozásáról; hiszen ingredienseik végesek, e világiak; s azonfelül az istenség néhány mindenhatóságnyirbáló, kirekesztő megszorításról is gondoskodott; amilyen például az, hogy az istenség „elméjében” (ha van ilyenje, s nem valami más szerkenyűvel gondolkodik) még csak fel sem merülhet egy olyan alternatív világ lehetősége, amely mindenestül a teremtő és a teremtetés mozzanata *nélkül* való, és arisztotelészi öröklétnek örvend.

tok/árnyalatok nélkül csak egyetlen világ létezik: maga a lét, amely a létigétől elüthetetlen (bármilyen hangzik is erőtlen, zsenge nyelvünkön a *vanás*), s amelynek „el-tűntével”/„tükörországával” csak elménk játszadozik.*

Leibniz látszólag végéremehetetlen világfüzére is végső fokon az istenelmélet függvénye. Ha az istenelmélet/teremtéselmélet a kozmogónia „lehetőségeiből” kibukik, az egész theodicaea az én komputeremen minden rákattintás nélkül kihull. Már céloztam rá, s csak a vak nem látja, hogy az „összes lehetséges világok” ötletének ébresztgetése az a mézesmadzag, amelyet elhúznak a pákosztos szájak előtt, hogy a teológia problematikájának másodfelöntését újratálatják – többnyire az amerikai egyetemeken. A leibnizi theodicaea emez ügyes vehikuluma az a trójai faló, amibe a Szentháromság Egyistent belebújtatná, de úgy, hogy a füle se látszik. Hinni szeretném, hogy te nem errefele törekszel; bár ahova a te elmefuttatásod torkollik, az, legalábbis számomra, túlságosan közel jár a „lehetőség” és „ténylegesség” skolasztikus kérdésköréhez – ahogyan a teremtendő világot a kora középkori teológia *in potentiam* és *in actu* számon tartotta – lévén a válogatás ájtatos feltevése az alternatív világok között akkor még csak a jövő zenéje.

Köztudott, hogy ez oldalági nemes kezdeményből nagyra nőtt és külön diszciplínává terebélyesedett az ún. modális logika, megajándékozva a „tényellenes” (vagy „tényellentétes”) igazságok kutatóit egyfajta pseudológia képleteinek tömegével. Félő, hogy e képletek behelyettesítési módját, megfejtését/kezelését egy-két generáció múlva elfelejtik majd – ahogy az öregedő Wittgenstein is zavarba jött, amikor oxfordi tanítványai az ötvenes években a Mester ifjúkori TRAKTÁTUS-ában hemizsegő képletek használata és értelmezése felől faggatták: „Nem emlékszem, hogyan gondoltam, és már magam se tudnám használni; jó harminc éve annak. De nem mindegy ma már? Ha egyszer hamis nyomon jártam” – hangzott a felelet.

Még a XII. század hóbotos teozófusgénéiuszán, a perzsa Shurawardin is tútesz a modális logika elhírheht *Mundus imaginális*ainak sokasága; hiszen David Lewis (akit te is említesz), égre-földre esküdözik, hogy alternatív lehetséges világainak ugyanakkora „objektív valóságot” kell tulajdonítanunk, mint a magunkénak – mely köré dőreségünkben holmi valóságtöbblet glorióláját vonjuk csupán azért, mert benne vagyunk. A jeles princetoni professzor oly lendületes svárával bizonygatja „összes lehetségeseseinek” a miénkkel egyenrangú objektív realitását, mintha már csak az hiányoznék, hogy meglelje az átjáró vasajtót avagy a föléjük lógó, beleugrásra invitáló trambulint. *Mundus imaginális*ainak mesevilágáról és valóságértékéről csak azt mondhatom, hogy ha nem tudnám, hogy ott folytatják, ahol a kései skolasztika abba hagyta, azt kéne hinni, hogy David Lewis, Robert Stalnaker, Robert Nozick, Roderick M. Chisholm, Saul Kripke és szemantikus társaik gyógyíthatatlan sci-fi-rajongók, és amit áttűnésről/átjárhatóságról/transzmogrifikációról összeolvastak – az a tömérdék sci-fi megfeküdte a gyomrukat.

A fűzfapoéta arról ismerszik meg, hogy rossz verseket ír. A sarlatán misztifikátor arról ismerszik meg, hogy abszolútumban gondolkodik. Az, hogy a filozófia „facér” és majd-hogynem „munkanélküli”, hiszen a XX. században a bölcseletkritika zárótüze mindent lerombolt, ezer malma mindent ezerszer megőrölt/kiszórt, amit az előtte járó

* Se ponton kivált szerencsétlen *gambún*ek éreztem Lewisnak azt az ötletét, hogy e „tükörvilágokban” neked meg nekem letükrözéseink – „duplumaink” legyenek.

évezredek alkottak – ez egyáltalán nem igaz. Mindössze az történt, hogy a filozófia száznyolcvan fokkal elfordult régi problémavilágától, és merném állítani, hogy az a feltáruló *viszta*, amelyen a kétezredik év küszöbéről körülpillanthat, legalább olyan tág, ha nem tágabb, mint az a „diszkreditált” problematika, amelyet a XX. század végén lezárt, és amellyel a posztmodern gondolkodás oly lármásan szakított. Igaz, az „újnak”, amelyen ösreg, csúcdiszciplínája változatlanul az ontológia (amiben Kanttal tartok), és egyetérték vele, hogy elmélődésünk abbahagyhatatlan; nem ugyan azért, mivel az epistemológiában szeretne túltenni önmagán; hanem mert ontológiai érdeklődésünk *szervült*, mint a májkiválasztás vagy a belső szekréciók – hogy mélyebbre már nem is lehetne elhorgonyozva a szenzóriumon

minden posztanalitikus gondolkozó – és napjainkban egybeverődő *plejád*jához úgy vélem, magam is tartozom – jól tudja, hogy a bölcelet, mint az idegi szervezés tevékenysége, alighanem a létegész megtapasztalására adott legteljesebb reflexválasz a legfelső reflexintegrálon (s hogy az emberjóság lényének mely titkos turpissága ez, van-e valami, amire irányul, s mi az a cél – teleológiáját hagyjuk máskorra). Ahogy lekortyanunk az évezred garatján, s előreóvakodva a történelmi időben, elérkezünk kirajzásunkhoz bolygóközelbe, aszteroidáinkra, más- és másként fogjuk megtapasztalni (érzékléssel/intuícióval) a létegészt, megbolydul a terminológia, megújul a metaforizmata, változik a prioritás: a bölcelet is keresztülmegy majd az asztronauták sokkján, mihelyt elhagyja a neoplatonikus reziduumok gravitációs mezejét. Elvéve tán igen, de mind ritkábban találkozunk majd hátrafelé tekintő filozófussal, aki a plótinosz *Egyben* (Egyedül *Valóban*), lét fölötti szuperentitásban, emanációk leáradásában, Sophiában, Yaldabaótban, Abraxaszban, telezmákban, aranykorban, az aranykor elvesztésében gondolkodik, és bölceletét emez aranykor elsiratására alapozza. Nemcsak a moralizáló neoplatonikus devalválódik majd: devalválódik a „bölceleti” közszellem is, amely a moralizáló neoplatonikust – filozófussal téveszti össze.

Igaz ugyan, hogy a keresztes hadjáratokban más országok is asszisztáltak. Mégis, ama mordizomadta frankománoknak – *credo quia absurdum* – a keresztes hadjáratok története: Franciaország története. Szakasztott így, igaz ugyan, hogy a filozófia hadmenetében más eszmék is közrejátszottak, mégis – *credo quia absurdum* – a bölcelettörténet a racionalizmus története

szó se róla, nem ugyan az elején, ahogyan felkészültem rá, hanem írásod közepén – nem maradsz adósa valamiféle meghatározásával annak, hogy mit értesz azon a metafizikán, amelynek megújhodását oly örvendezve anticipárod. „*A kérdés a metafizika klasszikus kérdésének újrafogalmazása.*” Hogyan képezed, ha egyszer a metafizika minden „*klasszikus kérdése*” maga is neoplatonikus, tömjénillatú kontaminációkkal telített, thuribulumaiban entitásokat éget, a metafizika minden „*klasszikus kérdése*” oly „*fo-gas*” retorikai álkérdés, amely behüvelyezve tartalmazza a rá adandó választ? *Deus sive Natura...?* Hát mégis úgy igaz és még sok Kant kell, akit hogy metafizikai álmából felébresszen, még ugyanannyi David Hume is kellek, és – *for good measure* – legalább egy Gautama Buddha...?

Félreértés ne essék, szólván. Nálam senki jobban meg nem érti azokat az egyházi személyeket, akik a marxizmus fél évszázados csődjét, filozófiai lefagyását át kellett hogy vészeljék, lelkiismereti szabadságvesztést, börtönt szenvedtek. Mindannyian megsínylettük, akiknek a sztálinizmus bölceletellenes sivatagján át kellett vergőd-nünk. Összemelegedtem papi zárkatársaimmal, akikkel összezárva találtam magam;

nélkülük kietlenebbek lettek volna azok a börtönévek, mint ahogy ma kietlen és bebútorozatlan volna elmém a vallástörténet hombárba hordott ismerete nélkül. Negyven év tiltás és zaklatás után hogy is lehetne másként, ezért van oly nagy keletje a modern újplatonikusoknak, hiszen az újdonság erejével hatnak. Nagyon is megértem a hiányszakasz bölcséleti dögszürkeségére való ráunást és a metafizikára való ráéhezést, akármilyen felemás és burkolt módon jelentkezzék is, mint nálad. No de – jut eszembe: hiszen szerencsés kézzel mellétalálsz, marginális nyelvi játékát összetéveszted a kétezer éves metafizikával. Ne vesd ki szívedből – időtlen időig elménk tornaterme volt; de eszközei elavultak, „tudományalapító teóriáját”, ha volt, utolérte a neuronkorrózió. Jómagam már amúgy sem érem meg azt a félezer esztendő, aminek elteltével – melynek metaforikája nélkül ma még mozdulni sem tudunk: az ókor eszmei hordalékát – lyukszavait, beépült nyelvi idiotizmusait a sorozatos komputerforradalmak lelúgozzák a szürke kéregről, ahol ma már a vendéglátással visszaélnék.

Soha nem szerettem a „felvilágosodás” (*enlightenment, philosophie des Lumières*) kifejezést; semmi olyan fogalomalkotást, amely az optikus reflexív természetes túltengését tükrözi (minek veszélyeire gondolkozásunkban már Ágoston is figyelmeztet). Szívesebben alkalmaztam az *értelmesedés* terminusát, mint amely rárimel a kefalizációra, s annak távoli rokona. Nyitásodhoz a metafizika felé vagy amit annak vélsz, sok szerencsét kívánok. De *vademecum* gyanánt üdvös volna, ha magaddal vinnéd és nem felednéd annak az ismeretét, hogy az értelmesedésben olyan mögöttes erők munkálkodnak, amilyenek a törzsfejlődés fiziológiás felsugárzásai az idegrendszerben. Emberléptékkel nem mérhető – földkorszakok léptékén jelentkező élettani erők. E sugárzások teleológiája, irányultsága oly *vis maior* már bizony, amibe a világ semmilyen ajatollahja nem árthatja bele magát.

Szakács Eszter

HESZTIA

Otthona: két szék között.

Beláhta a helyet.

Ágy, tévé, fonott ruháskosár,

s még mindig örömet szerez neki,

ha ébredéskor napsugár csiklandozza orrát.

Nem lesbikus,

de nem is szeret férfit már.

(Érzelmi élete, mondhatni, virtuális.)

Vonakodik, ha fehér papír hívja,

ceruzát hegyez félórát,

muskátlit öntöz, kézzel mos,

lábkörmöt vág et cetera. Inkább.

Aztán megteszi.